

Între abstenență și abundență sau în căutarea identității. Despre alimentația clerului blăjean în secolul al XVIII-lea

Dr. LAURA STANCIU
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Motto:

Cozonacul din vis nu-i cozonac. E vis!

I. Introducere

Istoricii au, în general, o destul de vagă și confuză reprezentare despre oamenii trecutului și ne reprezentăm rău sau deloc despre ceea ce mâncau, cum mâncau și cât mâncau, cum își preparau hrana ... în definitiv, fapt de civilizație materială și culturală, conducând spre caracterele fundamentale ale unui tip de civilizație. Gesturi care trimit la cotidian și dau consistență unor identități multiple, fiind unanim acceptat faptul că alimentele, mâncarea sunt una din trăsăturile care fac *diferența* și *construiesc* identitatea oricărei comunități. Nu trebuie omis faptul că, pentru istoric, schimbările, mutațiile la nivelul alimentației sunt dificil sesizabile și se observă doar în durată lungă.

De asemenea, trebuie să conștientizăm faptul că, mâncarea și mâncatul reprezintă o nevoie fundamentală a omului, dar este și o sursă bogată de metaforă, simbol și baza multor altor activități umane. Simbolismul alimentar a fost folosit curent în teologia creștină. Iisus i-a salvat pe oameni de foame și deci a salvat omenirea de la acest flagel cumplit, prin înmulțirea pâinilor. Pâinea este trupul lui Cristos și este folosită în Euharistie. Ca atare, foamea, mâncarea, hrana, sațietatea, postul și abstenența pot fi folosite drept antiteze, având un loc bine determinat în reglarea vieții spirituale. Postul / abstenența este un punct central al doctrinei creștine și pentru laicul lumii moderne a fost treptat redus la un simplu meniu bine controlat. Regimul de dietă strict a fost suprapus cu postul monahal în lumea modernă, iar simbolismul mâncatului a fost înlocuit cu factorul psihosocial al hrănirii. De aici și creșterea importanței noilor alimente, care au determinat în timp formarea

noilor nevoi alimentare, ce a născut, de altfel și o nouă terminologie alimentară (cafea, cacao etc.).

Până în secolul al XVIII-lea, cantitatea și valoarea vinului și a berii consumate erau determinate de consumul produselor conservate cu sare (pește, carne, brânză), ele fiind și un aliment în sensul propriu al termenului, furnizând dietei cotidiene o completare calorică, repede și ușor de asimilat, iar băuturilor alcoolice, mai ales vinului i se atribuiau însemnate virtuți terapeutice, fiind curative și tonifiante. De asemenea, apa nu se consuma niciodată în stare pură: era imposibil de găsit o apă perfect potabilă, iar adaosul de alcool servea drept antiseptic; odată cu această perioadă cunoaștem importante și profunde schimbări în alimentația și mentalitatea Europei. Este o epocă în care vinul și berea nu mai erau alimente, ci căpătau o utilizare euforică, profană. E vremea în care, în mediul urban, mai ales, se produce o înlocuire funcțională, cafeaua, ciocolata și ceaiul, având principala calitate de a te ține treaz și a încuraja socializarea, calitate care a făcut ca acestea să acapareze gustul publicului. În părțile meridionale, iezuiții au acceptat ciocolata ca o băutură în ajunat.¹ Nu trebuie să ometem faptul că

¹ M. Montanari, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa*, Iași, Polirom, 2003, p. 120-125; A. P. Ouédraogo, *De la secte religieuse à l'utopie philanthropique. Genèse sociale du végétarisme occidental*, în *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, nr. 4, 2000, 825-843. La elitele urbane laice din Europa secolelor XVII-XVIII, conform ideologiei iluministe, s-a cultivat în toate preeminența intelectului asupra corpului, a rațiunii asupra experienței; perfecțiunea morală și spirituală pentru a ajunge în cealaltă lume, în Paradis, prin refuzul tuturor alimentelor din carne și stimularea / încurajarea comuniunii cu natura și renunțarea la toate formele de violență împotriva ei. De aici și (re)orientarea către alimentația vegetariană în paralel cu militantismul pentru spiritualizarea politicii, foarte în vogă ambele în prima decadă a secolului al XVIII-lea în mediul aristocratic, dar care și-a câștigat aderenți pe tot parcursul secolului al XVIII-lea în disciplinarea corpului: mens sana in corpore sano. Și asta pentru că obezitatea și depresia nervoasă au fost considerate bolile „degenerării”, „civilizației” și „abundenței” din epocă, adică a alcoolului și a noii alimentații bogate și exotice. De aici necesitatea fortificării corpului prin abstenență, prin elaborarea unei pedagogii nutriționiste, de exemplu, în Anglia secolului al XVIII-lea adresată

secolul al XVIII-lea a adus modificări și pe registrul rural-urban, pe lângă cel social care era marcat de diferențe multiple.

Deosebirile alimentare între regiunile europene s-au accentuat din secolul al XVI-lea când reforma protestantă a respins normele Bisericii Romane. Impactul reformei s-a resimțit în disciplina alimentară: în vreme ce catolicismul a folosit pedagogia refuzului consumării unor alimente animaliere, în anumite perioade ale anului, în vremea postului, protestantismul a considerat inutile aceste restricții pentru economia mântuirii. Reforma, începând cu secolul al XVI-lea, a divizat opiniile ecleziastice față de alimentație. Diferențele confesionale au îmbrăcat și acest aspect, după secolul al XVI-lea, pentru ca din secolul al XVIII-lea chiar și catolicismul nu a mai perseverat în controlul sever al posturilor. Discursul teologic ortodox a susținut consecvent postul, ca o formă de sacrificiu, asemenea sacrificiului trupesc a lui Hristos, contrar înclinației ereticilor către îndulcirea trupului. Rânduirea posturilor a rămas nemișcată pentru Biserica răsăriteană, iar abaterea de la respectarea lor a fost condamnată de autoritățile bisericești. Alimentația s-a dovedit a fi în istoria românilor, tolerați, un semn distinctiv, de alteritate, un punct net de confirmare a apartenenței lor la Biserica și spiritualitatea răsăriteană și de *diferență* față de celălalt din vecinătate (catolicul, mai apoi reformatul / protestantul) și ceilalți (turcul etc.).²

II. Motivație

Românii din Transilvania erau distincți și se deosebeau de *ceilalți* prin tot: îmbrăcăminte, cultul sfinților, religie, sărbători, felul cum practicau religia, posturile de peste an, mult mai numeroase și altfel ținute decât *ceilalți*. Când în Transilvania au început negocierile pentru o uniune cu biserica Romei, partenerii de discuție români aveau deja o experiență. Ei au

săracilor, invitați să-și adapteze alimentația noilor condiții de abundență alimentară și adoptarea, în general, a caracteristicii „vieții simple.”

² S. Nicoară, *De la modelul creștin al cumpătării la dieta alimentară modernă. Marile mutații ale structurilor gustului și consumului (secolele XVI-XX)*, în *Caiete de antropologie istorică (Identități și sensibilități alimentare europene)*, anul V, nr. 1-2 (8-9), 2006, p. 117-129.

trebuit să reziste la un secol de confruntări cu protestanții, care doreau ca și românii să respingă tot ceea ce ei înșiși declaraseră ca fiind operă a omului în moștenirea bisericii latine (anume cele 7 sacramente, venerarea / cultul sfinților, relicvelor și imaginilor, rugăciunea pentru morți, reglementarea postului, *stilul de viață al călugărilor și maicilor* ș.a.m.d.). Românii aveau, așadar, o lungă experiență legată de faptul că trebuie să se alinieze dacă doreau uniunea cu puternica biserică reformată. Două concepte complet diferite despre procedurile necesare pentru o uniune veneau în contradicție.³ De aceea, exigența toleranțelor în relația cu Biserica și Divinitatea s-a manifestat chiar de la începutul secolului al XVIII-lea și este consemnată în actele fundamentale, ale unirii Bisericii românilor din Transilvania cu Biserica Romei, anume respectarea tradiției: post, rit, calendar, obiceiuri la nunți, botezuri și înmormântări. Încă din timpul sinodului din 1698, după *Declarația de unire*, sunt precizate atent condițiile unirii: „[...] *tote ceremoniile, serbatorile, posturile cum pân’acuma așa și de acum nainte se fimu slobodi a le țiene după călindariulu vechiu.*”⁴ Același moment, al tratativelor pentru unire mai consemna importanța pe care o aveau pentru români elementele subsumate postului. Preluată sau nu din literatura iezuită, descrierea făcută în Ședința a doua a sinodului general din februarie 1697 din vremea lui Teofil e un evident manifest de identitate a românilor, legat de tradiția lor alimentară și de practica postului. Așadar, în *Procesele verbale* ale sinodului de la Alba Iulia, a fost subliniată, deloc întâmplător, tocmai încărcătura identitară a postului, acea *diferență* de raportare a românilor răsăriteni la abstenența alimentară spre deosebire de a celorlalți:

„Acesta (Sava Brancovici) stând odată la masa principelui, în castelul din Blaj, ca să-l poată acuza și năcăji, au îmbrăcat pe o prostituată, care a adus arhiepiscopului un cățel bine înfășurat, zicând că-i un copil muribund. Dar vlădica, simțind viclenia lor, se ridică de pe scaun, se duse la femeie, și

³ E. C. Suttner, *Diskussionspunkte für Tagesordnungspunkt I*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series istorica*, 2, 9, 2005, p. 151-158.

⁴ N. Nilles, *Symbolae ad illustrandambistoriam Ecclesie Orientalis in terris coronae S. Stephani*, vol. I, Oeniponte, Typis et sumptibus Feliciani Rauch, 1885, p. 204-205.

dând la o parte scutecele, văzu câinele. Se întoarse deci la masă și tăie o felie de ridiche, din care mâncase (căci era într-o zi de vineri), și o întinse cățelului. Acesta o miroși și nu vru să o îmbrace. Arhiepiscopul se întoarse din nou la masă, luă din blidul din care mânca principele cu oamenii săi, o bucată de carne și o dete câinelui, care o înfășcă cu mare lăcomie. Atunci arhiepiscopul răspunse comesenilor: dacă ar fi de legea mea, ar mânca din bucatele mele și eu l-aș boteza, dar fiindcă nu o face aceasta câtuși de puțin, nu-i de legea mea. Să-l boteze aceia cu care mănâncă aceleași bucate, căci se socotește pe bună dreptate a fi de religia lor [...].”⁵

Notorietatea acestei întâmplări, a mitropolitului Sava Brancovici, cu aceeași încărcătură identitară și constanta ei citare, constituia în epocă un semn clar distinctiv pentru români în relație cu *ceilalți*. Reluarea relatării, dar cu o tentă națională și confesională mult mai evidentă, este făcută la mai bine de un veac distanță, de către protopopul de Gurghiu, Petru Maior:

„Causa pentru ce fu omorât vlădica acela [n.n. mitropolitul Sava Brancovici] spun că au fost aceia că fiind vlădica la prânz cu prințipul Ardealului în zisa cetate și mâncând bucate de post după legea besearicei Răsăritului, zise prințipul cătră vlădica românilor să-i boteze un câne ce îl avea acolo lângă sine. Vlădica bine pricepând această poruncă a fi numai spre a batjocori credința cea pravoslavnică, răspunse cătră prințipul calvin: „De iaste cânele de legea mea, eu îl voi boteza, iară de iaste de altă lege, să-l boteze preoții de legea aceia. Să-l ispitim pre câne de ce lege iaste!” Răspunse prințipul: “Bine”. Atunci vlădica puse un blid cu fasole înaintea cânelui, carea amirosindu-o cânele, nu-i plăcu să mănce. După aceia îi puse cânelui înainte un blid cu carne, din carea îndată începu cânele a îndopa. Atunci zise vlădica cătră prințip: «Vezi a cui lege e cânele».”⁶

⁵ S. Dragomir, *Români din Transilvania și Unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile Unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1963, p. 7.

⁶ P. Maior, *Istoria Bisericii Românilor*, vol I, ediție îngrijită și studiu introductiv de I. Chindriș, București, Editura Viitorul Românesc, 1995, p. 120.

Deci această realitate a construirii identității s-a confirmat mai ales în preajma Bisericii, fie ea apuseană sau răsăriteană, la noi sau aiurea, care a încurajat de-a lungul timpului nașterea unui discurs justificativ, centrat în mare parte în jurul vegetarianismului.

III. Preliminarii: despre atitudini, realități și fapte

Mâncarea, hrana și arta de a mânca, maniera de a te hrăni nu știm să fie constituit o preocupare în societatea românească transilvăneană a secolului al XVIII-lea. Abstenența, înfrânarea, postul erau norme exclusiv propagate de Biserică, care folosea, chiar exploata și coeficientul de simbol al mâncării. La aceasta se adăuga specificul vieții din mănăstire, exercițiul de concivilitate și sociabilitate, care se făcea, bineînțeles, și în timpul mesei. Ce mâncau și mai ales cum mâncau românii transilvăneni ai secolului al XVIII-lea, am putea să reconstituim după trei tipuri principale de surse: 1. documentele de arhivă, unde se păstrează listele de cumpărături sau inventarele mănăstirii din Blaj, Sfânta Treime; 2. documentele narrative ale celor direct implicați, supuși canoanelor vieții monahale; naratorii cei mai cunoscuți pentru perioada care ne interesează, „dizidentul” Gherontie Cotore și Samuil Micu, ultimul fiind cel care a lăsat adevărate pagini de jurnal în această direcție; 3. regulile controlate de Biserică și consemnate pentru epoca noastră de a) actele Unirii (încă din 1697, 1698), b) catehisme (1746, 1750, 1760) și c) calendarul care regla viața cotidiană și stabilea alternanța între sărbătoare și post, un factor important al tradiției, fiind investit și acesta cu o bogată încărcătură identitară.

Or, așa cum se instruiău și se rafinau la Roma, Trnava sau Viena, alumnii români sunt confrunțați și cu realitățile cotidiene din aceste spații. Așa cum aduc idei și cărți la întoarcerea acasă, în țară ei vin și cu noi obiceiuri alimentare, deprind plăcerile unui nou gust al cafelei (care ținea omul trează!) și ceaiului, al ciocolatei calde, promovată de iezuiți, în toată lumea romană (Roma). Din plăcere și pentru sănătate, Samuil Micu mărturisea că atâta timp cât s-a reîntors în Viena (6 ani, 1774-1780) a mâncat carne, călugăr bazilitan fiind.... Or, moda în Roma sau Viena în perioada aceea era cafeaua, cacaoa, ceaiul servit la cafenea etc. Orizontul celor care fac studii în afara Transilvaniei, începând cu generația lui Petru Pavel Aaron și Gherontie Cotore, se modifica fundamental și începeau să perceapă și la

nivelul postului diferența între abținerea alimentară voluntară, care ținea de alegerea individului, așa cum era ea stipulată în Biserica latină, și abținerea impusă de tradiție, de regulile Bisericii Răsăritene, de canoane.

Pentru ei, rezolvarea acestei dileme trimite, în fapt, la soluționarea acutei probleme a clericilor români din secolul al XVIII-lea, care s-au trezit într-o adevărată criză de identitate, religioasă, spirituală, dar și de factură națională. Întrebarea care persistă este de ce au păstrat românii, în noile condiții, reglementarea postului răsăritean precum și stilul de viață al călugărilor și maicilor și de ce nu s-au dezis de ele? Dincolo de toate aceste forme exterioare, rațiunea păstrării ascetismului alimentar de tip răsăritean ține de respectarea „legii strămoșești.” Ei s-au văzut nevoiți a se păstra în limitele acestei „legi strămoșești.” Altfel, se făceau vinovați de încălcarea *legii strămoșești, românești* și încetau să mai fie călugări de „lege românească.” Adică, se plasau în afara legii, a tradiției proprii bisericii. În spatele acestei abținente alimentare, ca formă a unor riguroase reguli practice răsăritene se ascundea de fapt, o întregă și adevărată viață spirituală, ce compunea acea „lege strămoșească sau românească.”

Din practica vieții monahale se poate concluziona că regimul de viață trebuie adaptat regimului alimentar și invers. Abținerea severă impune o viață mai puțin activă și cu accent pe latura meditativă. *Ora et labora* spunea latinul despre viața în mănăstire, ceea ce trimite la o anume realitate, aceea că nu poți ține un regim alimentar strict și sever răsăritean într-o lume catolică, în general mai activă și mai rațională. Și apoi ar trebui să existe o diferență între stilul de viață al călugărilor, al clerului secular și al enoriașilor, cu necesarele diferențieri impuse de viața însăși.⁷

Forma monahismului bazilitan român din secolul al XVIII-lea, își avea originea în cel rutean, prin episcopii formați acolo Inochentie Micu Klein, Giurgiu Patachi, ultimul aducând și regulile vieții monahale ale lui Vasile cel Mare, chiar fondând o mănăstire de călugări bazilitani.⁸ În anul 1721 vin din

⁷ E. C. Suttner, *Diskussionspunkte für Tagesordnungspunkt I* [...], p. 151-158.

⁸ P. Teodor, *Le monachisme et l'Église Uniate*, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”*, V-VI, Târgu-Mureș, 2002-2003, p. 122-130.

Halicina - Galiția de mai târziu - monahi care restaurau viața monastică și introduceau practicile din Mănăstirea din Lavriv, aflate în uz de atunci și până astăzi în Ordinul Sfântului Vasile cel Mare al Sfântului Iosafat. După același model au fost introduse, în Blajul secolului al XVIII-lea, regulile de înfrânare, post și abstenență alimentară.⁹

Sinodul convocat la Blaj, în 26 ianuarie 1738 a fixat contribuția clerului la construirea și formularea regulilor din mănăstire care a beneficiat de toate privilegiile și libertățile mănăstirilor de rit latin din monarhie.¹⁰ Tradiția ortodoxă, instituită prin sinodul Bisericii compus din 20 reprezentanți ai clerului, a transmis cadrele pentru organizarea mănăstirii greco-catolice din secolul al XVIII-lea cu câteva schimbări: călugării bazilitani au devenit canonici și au format Consistoriul diecezan care a prefigurat viitorul Capitlu. Tot dintre călugări a fost desemnat vicarul, care a inițial a fost custodele bibliotecii, confesorul mănăstirii, dintre ei au fost cei care au conceput catehismele, tot dintre ei au fost selectați notarul Consistoriului, misionari și profesori, participanți la ceremonii. De cele mai multe ori, călugării au devenit asistenții episcopului, îl însoțeau / susțineau în munca juridică și administrativă și au contribuit la înființarea instituțiilor educaționale în 1754. Prin urmare - o viață monahală care urmează ritmurile active ale ritului latin și se detașa de spiritul meditativ și contemplativ al răsăritenilor. Această schimbare de ritm trebuia sau nu să fie însoțită și de adoptarea practicilor alimentare ale apusenilor?

⁹ Din același „pachet” mai făcea parte și lectura în trapeză, meditația zilnică, citirea la cină din Regulile Sfântului Vasile cel Mare, precum și rugăciunea comunitară citită antifonal pe două strane, vezi, P. A. Pekar, *Provincia Vasiliană Sf. Nicolae în Zaccarpata*, în original *А. Пекар, Василіанська Провінція св. Миколая на Закарпатті*, în *Analecta OSBM, НАПИСИ ПІСЬМ*, Видавництво ОО. Василян, Рим, 1992, p. 385.

¹⁰ I. M. Moldovan, *Acte sinodale ale Bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, vol. II, Blaj, 1869, p. 93.

IV. Impasul identitar la românii transilvăneni: postul și abținerea la jumătatea secolului al XVIII-lea

1. Între Apus și Răsărit - și în mănăstire, o alegere fără sfârșit

Progresul școlar rapid, legat bineînțeles de Mănăstirea *Sfintei Treimi*, a atras puternic tineretul spre cinul călugăresc bazilitan de la Blaj. Intră acum la călugărie generația lui Samuil Micu, care va duce ștafeta culturală spre fenomenul numit *Școala Ardeleană*. Odată ajuns episcop, în 1751, Aaron adoptă un regim de viață după stricta observanță a regulilor Sfântului Vasile cel Mare, după mărturia lui Samuil Micu Klein: „*De atunci nici carne, nici pește, nici ouă, nici lapte n-au mai mâncat până la moarte, nici dimineața niciodată, nici afară de prânz niciodată nimic n-au gustat. Cină nu mânca, fără numai sâmbătă seara puțintică pâne, ca să poată a doua zi sluji liturgia.*”¹¹ Umilința și rigoarea vechilor monahi orientali din primele veacuri îi îngrozea pe „troițașii” blăjeni de fundație cezaro-crăiască ce se erijau într-un fel de capitlu catolic, iar ideea „bucatelor negre,” adică numai legume gătite fără ulei, îi nemulțumea profund, considerându-se că episcopul „[...] să nevoia ca din acea publică mănăstire să facă pustia Eghiptului.”¹² Același Samuil Micu consemna: „*Părinții călugări din Mănăstirea Sfintei Troiță (Sf. Treime înființată prin fundație regească) cu greu ne vedea, pentru că noi (cei de la Mănăstirea Bunevestiri înființată de episcopul Petru Pavel Aaron) ziceam că ei nu țin regula călugărească, mâncând bucate albe.*”¹³ Era, de altfel, prima reformă a lui Aaron, care se lovea de o opoziție dură, și care semnala deja două tendințe / aripi / partide ce se nășteau în Biserică: călugării de la Blaj nu voiau nicidecum să fie sfinți, ci să mănânce „bucate

¹¹ S. Micu, *Istoria Românilor*. Ediție princeps după manuscris, București, Editura Viitorul Românesc, 1995, p. 332; Idem, *Scurtă cunoștință a istorii românilor*. Introducere și îngrijirea ediției de C. Cîmpeanu, București, Editura Științifică, 1963, p. 119, 122.

¹² Idem, *Istoria Românilor*, p. 331.

¹³ *Ibidem*, p. 338.

albe,” adică orice și pe săturate. Grigore Maior și Silvestru Caliani au ajuns cu plângeri chiar până la Maria Tereza.¹⁴

O nouă devoțiune călugărească se instituia la *Bunavestire*, prin călugărașii aproape copii, pe care Aaron îi primește în seminarul numit „al lui Aaron” spre a fi deosebit de celălalt, numit „al Sfintei Treimi” și rămas în grija călugărilor prooccidentali. Din primul lot de „călugărași” de la *Bunavestire* îi mai găsim pe Samuil Micu, Iosafat Devai, Ambrozie Szádi, Ioachim Pop, Onesim Chinceș, apoi de la 1 ianuarie 1763, Vasile Keresztesi și Augustin Coroși. Pe acest lot este experimentat regimul monahal sever a lui Aaron și Rednic cu rezultate elocvente. Doi dintre ei, Onesim Chinceș și Ioachim Pop mor de subalimentație în primul an și - spune Samuil Micu - „[...] eu însumi mai tot bolnav am fost, cât nici la școală era să nu mă mai dea, temându-se că voi muri.” Și-a revenit însă în cei șase ani cât a studiat la Viena, unde spre norocul lui a fost trimis și unde „până am isprăvit filosofia și theologia, am mâncat carne și nici măcar odată, cât de puținel n-am fost bolnav”. În timpul episcopatului lui Grigorie Maior, în deceniul opt al secolului, viața spirituală a cunoscut o dezvoltare fără precedent, firesc s-au înregistrat modificări și la nivelul obiceiurilor alimentare. Dacă până la el, a fost acută influența ruteană, ascetică, odată cu venirea lui, pe fondul influenței iosefine a devenit mai puternică, la toate nivelele influența apuseană.¹⁵ Același vlădică, conștient fiind de precaritatea economică a familiilor, din care se recrutau elevii Blajului, în majoritate din mediul rural, după 1772, a înființat fondul de pâine, distribuind zilnic *țipăii* din grâul adunat din hambarele episcopiei: „[...] ba, spune Micu, celor săraci li se da și fiertură de trei ori pe săptămână.”¹⁶ Astfel erau respectate, pe tot parcursul

¹⁴ I. Chindriș, *O icoană miraculoasă și un proces fără final*, în *Icoana plângătoare de la Blaj 1764*. Studiu introductiv de I. Chindriș. Textele originale îngrijite de Miskolczy Ambrus, V. András János și L. Pop Dobriban. Versiunea românească de L. Pop Dobriban și I. Chindriș, Cluj, 1997, p. 10-13.

¹⁵ P. Teodor, *op. cit.*, p.127.

¹⁶ N. Albu, *Istoria învățământului din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 194; I. Mârza, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.

anului, și canoanele alimentare impuse de postul religios, oricât ar fi el de riguros!

Dacă la Viena, la Sancta Barbara, Samuil Micu consuma carne, mai tinerii lui tovarăși, Gheorghe Șincai și Petru Maior, pentru aceeași perioadă, la Roma fiind, aveau o porție individuală alimentară zilnică, stabilită de prefectul Congregației „De Propaganda Fide” compusă din 2 litri de vin, carne, făină, legume, pește, condimente, dulciuri, ciocolată, cafea.¹⁷ La aceasta se adăuga posibilitatea frecventării celebrei cafenele „Caffe Greco Antico sau Antico Greco” situată în vecinătatea Colegiului Urban, în plimbările săptămânale sau bisăptămânale prin oraș permise alumnilor, prin regulamentul colegiului. Aici, ei puteau servi băuturile în vogă ale epocii: cafea, cacao, ceai. Nu ne putem pronunța asupra duratei sau rigorii abstenenței alimentare presupuse perioadelor de post, pentru că nici în arhivele romane, nici în cele vieneze nu am depistat în listele de cumpărături, de la colegiul Urban sau de la Barbareum, diferențe între o perioadă sau alta a anului.

În schimb, la Blaj, odată cu întoarcerea acasă, alumnii români erau confrunțați cu o altă realitate. În *Listele de cumpărături* ale episcopiei blăjene sunt consemnate diferențe la cumpărături pentru zilele de vineri. Dacă, de exemplu, pentru perioada 6 iulie - 2 septembrie 1732 lista cuprinde alimente de genul (6 iulie 1732) salată murată, (9 iulie) unt proaspăt, (11 iulie) lămâi, pentru un an, lapte și smântână, (12 iulie), lapte, smântână și ouă, lactate, ulei, (15 iulie) păstrăv, lapte și ouă, (16 iulie) porc, mălai, (17 iulie, zi de sărbătoare, Sf. Mucenică Marina¹⁸) smântână, unt, lapte, smântână și ouă, (18 iulie) unt, o jumătate de vițel, lămâie, ulei, 3, ³/₄ lapte, unt proaspăt, smântână și ouă; (21 iulie) lapte, smântână și unt proaspăt; 2 butoaie cu vin, lapte și smântână, (25 iulie, zi de sărbătoare, Adormirea Sfintei Ana¹⁹) vin,

¹⁷ *Archivio Congregazione De Propaganda Fide. Fondul Sacra Congregazione, Collegio Urbano*, vol. 8 (1761-1770), f. 303 f. - 305 f. *Lista cu cheltuielile curente zilnice* a celor din Colegiu.

¹⁸ C. Ghișa, *Biserica Greco-Catolică din Transilvania (1700-1850). Elaborarea discursului identitar*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 224-228.

¹⁹ *Ibidem*.

carne de capră excelentă, halva, vin, (26 iulie) unt pentru un an, împreună cu consemnarea: „*am luat o masă complexă, complicată pretențioasă.*”²⁰ Pentru perioada 21-28 august 1732, în schimbul a 24,20 fl. s-a cumpărat vin, untdelemn, lămâi, porc, rosmarin, varză, unt și îmbrăcăminte (halat, încălțăminte), pentru ca 30 august 1732, să se achiziționeze pâine, lapte și smântână. În ziua de 2 septembrie, deși se cumpără șampanie, berbec, ulei, pâine, este consemnat faptul că „[...] *nici prânz și nici cină n-am luat,*” iar în 3 septembrie s-a servit pâine la prânz, ceea ce, se pare, a dus la un conflict în mănăstire.²¹

În continuare, arhivele păstrează cumpărăturile zilnice ale epocii care arătau astfel: vultur (??), flori de nucă, mălai, rosmarin, rahat, unt proaspăt, lactate, lapte, murături, (5 septembrie 1732): pește alb, ulei, ceapă și pătrunjel, rahat, prune, fasole și linte, fasole la cină, oțet, ouă, pâine, (6 septembrie): ouă, pâine, lumânări, patru pui, varză, (7 septembrie): produse de brutărie la prânz, berbec la prânz, smântână, oțet, unt proaspăt și ouă, ceapă albă, pâine.²²

E adevărat, situația era schimbată pentru ziua de vineri, 12 septembrie când s-a cumpărat linte, pește proaspăt, pâine, lactate, pește sărat, oțet, rahat, vin, fasole, ulei, pâine, fasole, ceapă și pătrunjel, ulei, oțet și prune, lapte și smântână, frunză de nucă și pătrunjel, ulei, ulei, oțet, prune, linte și fasole, ceapă, pâine,²³ pentru ca apoi să se revină la normal, achiziționându-se, în 13 septembrie 1732, carne de berbec, lapte și smântână, arpacaș (grâu fiert), ceapă, pătrunjel, pâine, lămâi. În contul zilei de 14 septembrie 1732 (zi de sărbătoare, *Înălțarea Sfintei Cruci*²⁴) s-a cumpărat carne de berbec, ceapă, pătrunjel, lapte și smântână, oțet, pâine, ouă. După terminarea postului, în 16 septembrie achizițiile alimentare se diversifică, acum apar carnea de berbec,

²⁰ Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Alba, Fond: *Mitropolia Română Unită. Arhiva Generală, Documente neînregistrate*, 48 / 325, 1 iulie 1732-18 septembrie 1732: conspectul cu evidența lucrărilor materiale și a alimentelor cumpărate pe seama Episcopiei Unite, Blaj, f. 1-4.

²¹ *Ibidem*, f. 4-4v.

²² *Ibidem*, f. 4v.

²³ *Ibidem*, f. 5.

²⁴ C. Ghișa, *op. cit.*, p. 224-228.

sarea, oțetul, pătrunjelul, usturoiul, varza albă, pâinea, în 17 septembrie 1732 pâinea, uleiul, ouăle, piersicile, oțetul, varza, ceapa și pătrunjelul, dar și laptele, pâinea pentru cină, (18 septembrie 1732), carnea de berbec și din nou laptele.²⁵

După perioada grea a postului de Crăciun, urmată de sărbătorile sfârșitului de an, listele de cumpărături ale lunii ianuarie 1736 înregistrau alimente precum (14 ianuarie) smântână, unt proaspăt și pește proaspăt, 3 ½ cupe de seu, (22 ianuarie) unt, carne - nu se specifică de care, (27 februarie) mazăre de câmp, 3 mierțe de linte, ceapă roșie, pentru ca în 13 martie la episcopie să se cumpere o mierță de linte, o cupă de mazăre târzie, seu.²⁶

După cum vedem, situația nu era atât de dură / aspră ca cea consemnată în scrierile lui de Samuil Micu. Consistența și diversitatea porției zilnice servită la Blaj pot fi comparabile, cel puțin pentru epoca lui Ioan Inochentie Micu Klein, cu ceea ce se mânca la Roma, chiar dacă alimente precum carnea sau peștele le întâlnim mai rar. De la același călugăr aflăm, indirect, cum se completa caloric prânzul și cu ce anume se însoțea mâncarea: „[...] *iar fiindcă nici vin, nici vinars, nici beare, nici o beutură în afară de apă nu beam, că nicicum nu pociu suferi, nici-mi place orice băutură bețivă, în afară de apă, mi-au pus numele Samoil.*”

Tot în arhive sunt păstrate și cheltuielile efectuate de Petru Pavel Aaron, episcop de Făgăraș, în anul 1764, pentru procurarea de alimente pentru plata meseriașilor, ce beneficiau de o masă mult mai diversificată și

²⁵ Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Alba, Fond: **Mitropolia Română Unită. Arhiva Generală, Documente neînregistrate**, 48 / 325, 1 iulie 1732-18 septembrie 1732: conspectul cu evidența lucrărilor materiale și a alimentelor cumpărate pe seama Episcopiei Unite, Blaj, f. 5.

²⁶ Direcția Generală a Arhivelor Naționale, Filiala Alba, Fond: **Mitropolia Română Unită. Arhiva Generală, Documente neînregistrate**, 48 / 325, 1 ianuarie 1738: Cheltuielile efectuate în cursul lunilor ianuarie-martie pentru alimente și alte materiale la Episcopia Unită, Blaj, f. 1-2.

mai consistentă decât cea a călugărilor, compusă din făină, friptură, făină de ovăz, linte, vin.²⁷

Desigur, așa după cum știm din mărturisirile aceluiași Samuil Micu, regimul alimentar și rigoarea postului diferea de la un episcop la altul: „[...] apoi au făcut ca toți călugării din mănăstirea Sfintei Troiță din Blajiu să nu mănânce niciodată nici lapte, nici oao, nici pește, că carne nici mai înainte nu mânca. Pre vremea lui Pavel Aaron episcopului, Athanasie, în anul 1762, făcuse nește călugărași, ziși așa pentru că era foarte tineri, întră carii călugărași și eu eram unul, pre acestea îi făcuse ca nici decum cu unt, cu lapte, cu oao și cu carne, nimic niciodată să nu mănânce, încă și vin și cină numai atunci să aibă când în ceaslovul cel mare să pune deslegare de vin [...]. Nimene nu s-au împotrivit acestii rânduiești, fără numai Alexie Murășean au zis că el nu poate posti așa [...] Petru Pavel Aaron ca și Athanasie Readnic [...] (20 de ani) de când s-au călugărit, nici pește, nici oao, nici lapte, nici carne nu au mâncat, sfântă și curată viață au avut, numai cât să silea pre toți călugării să-i tragă la acest feliu de post și nu făcea osibire că doară nu toți pot trăi așa.”²⁸ Lucrurile s-au schimbat însă în vremea lui Grigorie Maior, care preciza într-o scrisoare adresată lui Filotei Laslo: „[...] fă-ți acum îndată, în Zioa Învierii, bucate albe, după cum ști când te-ai primit într-această ceată, și căroră dintră frați le va plăcea așa, să păgoară la gustarea obștii [...]. Însă carele, doară, dintră frați, pentru cunoștința, n-ao vrea să trăiască cu bucate albe, după orânduiala și slobozirea lor de la regulă, unii sau unul ca acesta acolo în fundație a rămânea nu va putea, ci vei da sau rânduiești ceva locșor, după cearea lui, acolo în țară, la ceva schit ca acela unde trăesc cu buruiane, nici vreau din bună voe peaște sau altăceva ca această să mănânce [...]”. Comentariul martorului n-a întârziat să apară „[...] cei de la Blajiu aștepta acest răspuns, și nici unul nu s-au aflat carele să nu voiască a trăi cu bucate albe [...] într-

²⁷ Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Alba, Fond: **Mitropolia Română Unită. Arhiva Generală, Documente neînregistrate**, 48 / 325, 30 martie 1764, f. 1f.

²⁸ S. Micu, **Scurtă cunoștință...**, p. 119 și 122.

aceaia, după moartea vlădicului Athanasie, călugării din Blajiu, nefiind cine să-i silească la post cu legumi și cu ulei, au început deosebi a mânca bucate albe, lapte, oao și brânză [...] socotiți acum mutarea lumii: cu șapte ani mai înainte am văzut că cei ce n-au vrut a posti toți s-au scos din mănăstire, acum cei ce voesc a posti să lapadă din mănăstire [...].”²⁹

Așadar, și în Transilvania, regimul alimentar, ca formă exterioară a vieții spirituale și ca parte constitutivă a *legii românești*, a fost supus prescripțiilor religioase și unei etici a refuzului, a cumpătării, în scop fizic și moral, mai ales. Regulile Bisericii Răsăritene sunt consemnate în catehismele vremii, care ordonau perioada de abținere astfel: Postul Paștelui sau Postul Mare (patruzeci de zile, spre deosebire de latini care posteau în perioada menționată doar zilele de luni și miercuri),³⁰ Postul Sfintei Maria (1-15 august) și Postul Crăciunului (patruzeci de zile spre deosebire de latini, care posteau în perioada menționată doar zilele de luni și miercuri):

„[...] adică patru posturi într-un an, miercurile și vinerile, afară de hârți, zioa Înălțării Sfintei cruci și a Tăierii capului a Sfântului Ioann și înaintea Botezului Isus Hristos, a le posti praznicile și sărbătorile după Sinaxariurile de la Sfinții Părinți a Besearicii noastre a Răsăritului rânduite creștinește a le prăznui și a le sfinți slujbele ceale bisericesti și Sfintele Taine după alcătuirea și rânduiala aceloraș Sfinți Părinți a le sluji și a le săvârși ...[dar] Într-o vreme era poruncit cum supt anathema să se postească toate miercurile și vinerile peste an, iar acum vedem cum că Sfânta Maică Biserică pentru cuvioase pricini au dat voie fiilor săi de câteva ori pe an a avea hârți și a mânca carne și în săptămâna albă, care o chemăm a brânzii, ne-au dat voie a mânca brânză și oao.”³¹

²⁹ S. Micu, *Istoria Românilor*, p. 357.

³⁰ G. Cotore, *Despre articulusurile ceale de price*. Sâmbăta Mare - 1746. Prefață: I. Mârza. Glosar, Notă asupra ediției M. A. Gherman. Transcrierea textului, note: I. Gabor. Ediție îngrijită, Cuvânt introductiv, Rezumat, Bibliografie selectivă, indici: L. Stanciu, Alba Iulia, 2000, p. 79-82.

³¹ *Floarea Adevărului pentru pacea și dragostea de obște. Păstoricească Poslanie sau Dogmatica Învățătură a Besearicii Răsăritului*. Cuvânt înainte de IPS Lucian Mureșan. Studiu istorico-teologic de Pr. C. Barta. Ediție, glosar, indice

Viața de zi cu zi, cotidiană, însă, în mănăstire, la Blaj, din perspectiva deloc de neglijat a alimentației, în perioada de abțință, se derula astfel:

„Și fiindcă era luni, ne-au dat bucate de post cu ulei, că atunci lumea postea sămănaristele. A doua zi, marți, așteptam noi să ne dea bucate albe, și vedem că ne dau iar de post cu ulei. Atunci am cunoscut că nu ne vor da mai mult bucate albe. Au venit postul Crăciunului. Atunci lumea, mercuria și vinerea nu ne da de cină. Socoteam noi că aceasta numai pe post va fi, fiindcă într-aceste zile în postul Crăciunului iaste aliluia și se fac metanii. Vine Crăciunul: nici după Crăciun nu ne dau într-aceste zile cină. Vin Păreasimile [...] la prânz nu aveam altă fără numai mazăre, au fasole, sau linte feartă, dar cu nici un uleiu direasă, și doară poame, beutura era numai apă, ca și de altă dată lumea, mercuria și vinerea. Iar sâmbăta și duminica aveam bucate cu ulei gătite și cină, carea în celelalte zile nu o aveam [...].”³²

Grigorie Maior, Silvestru Caliani, Gherontie Cotore „*acești trei sunt carii întâiu au intrat în mănăstirea Blajului, a cărora la început mâncarea le era de bucate de carne [...].”³³ Chiar dacă ni se pare paradoxal, epoca și spațiul analizat au înregistrat și împotriviri, am putea spune deloc singulare și chiar unanim acceptate, la severul regim alimentar monahal impus:*

„Iar până când Gherontie și Silvestru va fi în mănăstire, rânduiala și disziplina călugărească nu să poate ținea, adică postul numai cu legumă și cu ulei, carea lui Athanasie era mai toată disziplina călugărească [...] iar] Gherontie Cotore [...] nu voia să cuprinză postul vlădicului Athanasie, numai cu legumi și cu ulei.”³⁴

Dincolo de mărturiile consemnate în epocă de Samuil Micu, impresionante și marcate de subiectivitatea participantului, putem să vedem ce însemna, în conformitate cu tradiția și regulile Bisericii această perioadă de

de M. D. Hotea, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004, p. 114; *Dogmatica Învățătură*, 1760, p. 203-204.

³² S. Micu, *Istoria Românilor*, p. 337.

³³ *Ibidem*, p. 331.

³⁴ *Ibidem*, p. 347, 351.

abstinență. În viziunea „dizidentului” Gherontie Cotore, care a militat pentru scurtarea Postului Mare la 40 de zile în loc de 7 săptămâni, abstinența avea următoarea valoare identitară:

„Că postul se zice a fi mâncarea odată pe zi la saț. Însă latinii postesc în ajunul apostolilor și în oarecâteva zile înaintea sărbătorilor Mântuitorului nostru și a Maicii Preacurate, fără de aceasta afară din cele patruzeci de zile a postului mare și cele trei zile de post ce cad în postul mare postesc peste an în doașprăzece zile [...] monahii noștri și episcopii n-ar mânca carne [...] unii dintre greci și rumânii noștri s-ar fi obicinuit în ziua de post a mânca pești, a mânca de doaă ori în zi și fiertura, alții numai odată în zi ar mânca fiertură fără de pește, numai legume gătindu-și, mulți încă nici legume ar vrea ca să mănânce ci numai în pâine și apă ar petrece ziua de post, alții încă niciodată n-ar vrea ca să mănânce până la a treia zi [...].”³⁵

Aceste tensiuni și perspectivele diferite asupra abstinenței alimentare, cea mai vizibilă, după rugăciune, parte a practicării vieții religioase, postul religios s-a dovedit a fi o resursă disociativă, fiind folosit eficient la mijlocul secolului al XVIII-lea, când Biserica românească ce-și căuta încă identitatea la toate nivelele, este supusă unei severe analize, acuze și introspecții. Impasul identitar, parcă mereu jenant pentru români, scotea în evidență faptul că „[...] sibastrul sârb [Visarion Sarai] numai legumi de post mânca [...],”³⁶ iar cât timp a fost încarcerat la Sibiu singura lui „hrană” a fost cafeau.³⁷ Printre acuzele formulate de către călugării Visarion Sarai și Sofronie la adresa preoților uniți era că aceștia nu respectau tradiția Bisericii strămoșești (adică „legea strămoșească,”³⁸ principiu atât de mult susținut și invocat încă din actele unirii³⁹): „[...] că aceia nu țin posturile și strică cu unt prescurile și paștile [...] că uniții bagă oao și unt în prescuri, și alte care

³⁵ G. Cotore, *Despre articușurile ceale de price* [...], p. 79-82.

³⁶ S. Micu, *Istoria Românilor*, p. 304.

³⁷ P. Maior, *op. cit.*

³⁸ E. C. Suttner, „*Legea stramoșească*”: *Glaubensordnung und Garantie des sozialen Zusammenhalts*, în *OstkStud*, XII, 2006.

³⁹ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 7-10.

*nici au fost, nici vor fi [...].*⁴⁰ Pe aceeași linie incriminatorie se înscriu și acuzațiile dintr-un manuscris neunit, de la 1746, care afirma: „[...] iară când veți fi adevărați uniți cu apusenii, trebuie să nu postiți cele 4 posturi de peste an și miercurile și vinerile, ci să postiți sâmbăta ca ovreii, așa ca ei [...]”.⁴¹

2. Între Apus și Răsărit: voința nesupusă a laicatlui

La fel ca la nivelul întregii provincii, și la Blaj, ritmurile vieții erau reglate de calendar, o îmbinare între perioadele de post și sărbătoare. Norma ecleziastică impunea abținerea de la carne cam 140-160 de zile pe an.⁴² Dacă la începutul secolului al XVII-lea în mediul ortodox existau 73 de sărbători (la care se mai adăugau 52 de duminici), la sfârșitul acestuia și începutul secolului al XVIII-lea, sub îndemnul puterii politice, care urmărea un cât mai mare control al supusului, biserica a redus numărul acestora la 45 (ceea ce înseamnă o diminuare a numărului sărbătorilor cu 38,35%). Ulterior, în 1753, printr-un nou decret, s-a mai făcut o reducere a numărului sărbătorilor cu încă 15 zile, ajungându-se la doar 30 de zile de sărbătoare într-un an. Reducerea sărbătorilor nu a avut însă un efect sau o aplicare imediată, menținându-se vechea formulă timp de încă 50 de ani de la respectivele reglementări.⁴³ Or, în timpul sărbătorilor, chiar și în perioada de post, se știe, era dezlegare la pește și vin.

Contextul, natural, economic și cultural, venea și el să lărgească limitele, oricum impuse, ale abstenenței, datorate dezastrelor și calamităților naturale repetate, înregistrate în epocă.⁴⁴ Trebuie menționat faptul că, în

⁴⁰ S. Micu, *Istoria Românilor*, p. 339.

⁴¹ C. Ghișa, *op. cit.*, p. 256-257.

⁴² S. Nicoară, *op. cit.*, p. 122.

⁴³ I. Lupaș, *Istoria bisericească a românilor*, Sibiu, 1918, p. 119; A. Răduțiu, *Timp de lucru și zile de sărbătoare în Transilvania (secolele XVII-XVIII)*, în *Civilizație medievală și modernă românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 215-233.

⁴⁴ R. Tempea, *Istoria Sfintei Besereci a Șcheilor Brașovului*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice de nume, glosar, note de O. Șchiau și L. Bot, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 95: „Și prin postul cel mare începu și

momentele de epidemii și foamete, autoritățile bisericești dezlegau postul.⁴⁵ Bisericile creștine, cea ortodoxă și catolică, nu au fost insensibile la momentele de criză provocate de cauze naturale și sociale, dar au perseverat în păstrarea și practicarea cumpătării în zilele de post ca gesturi de pietate, care calificau viața creștină comună a oamenilor, a comunităților.

În afara regulilor monahale, a rigorismului și închistării presupuse de alegerea unei astfel de existențe, viața de zi cu zi a enoriașilor români din Blaj, ca și din restul provinciei, și regimul lor alimentar sau felul în care se raportau la perioada de abstenență, au reținut atenția călătorilor străini ce treceau prin Transilvania secolului al XVIII-lea. Călătorii de confesiune

foametea a să întări și pe după Paști, că era găleata de grâu florini opt, mălaiu tot așa, turta de ulei bani zece; și în postul cel mare mânca creștinii sânge de vită cu tărâțe și mânca rânsă; și atât să făcuse oamenii negri ca tăciunii și mieuna ca pisicii;” T. Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne (1600-1830)*, Cluj-Napoca, Accent & Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 54-73, 54-61. În Transilvania la 1726, seceta prelungită și căldura excesivă compromit recoltele, provocând lipsuri și foamete, mai ales în partea de nord-vest, în Sălaj și Partium. În anii următori, 1727-1729, seceta continuă provocând grave dificultăți alimentare. În Banat, în partea sa de câmpie, lipsurile sunt atât de mari, încât, spre a evita dislocarea populației, autoritățile se văd obligate să aducă alimente și furaje din afara provinciei. În vara lui 1732, grindina produce pagube în districtul Bistriței și Sibiului, iar ploile abundente au compromis recoltele de porumb. Alternanțele bruște de temperatură, seceta și grindina au distrus culturile de primăvară în sud-estul Transilvaniei (Secuime, Țara Bârsei). Tot în Transilvania, anii 1738-1740, sunt caracterizați de ploi abundente și inundații, urmați de o iarnă foarte aspră, iar apoi, în intervalul 1741-1742, de o secetă devastatoare ce afectează recoltele și aduce foametea. Produsele alimentare se scumpesc excesiv din cauza unor recolte slabe în anii 1740-1741-1742 „[...] în scaunul Mureșului și în tot Ardealul este o foamete mare, bucatele fiind foarte scumpe.” În Transilvania, lăcustele și-au făcut simțită prezența în 1746, 1748-1749, 1798-1799-1800, provocând pagube însemnate în Hunedoara, Alba, Sebeș.

⁴⁵ O însemnare de pe un *Triod* de la Râmnic, din 1782, notase despre dezlegare de post, fără frică, până ce epidemia care bântuia țara va înceta; vezi S. Nicoară, *op. cit.*, p. 126-127.

catolică (misionari și practicanți) și protestantă îl consideră o ipocrizie (se afirmă că monahii „pe ascuns” mănâncă și carne). Bartolomeo Frontali, la 1764, oferea câteva date despre alimentele care nu se află sub interdicție în post (pește, lăptuci, undelemn, ceapă, multe zarzavaturi);

„[...] nu numai clericii, ci și mireni în două (posturi), adică în postul Paștelui și cincisprezece zile înainte de sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, nu mănâncă nici măcar pește, în afară de Rusalii și de sărbătoarea Bunei Vestiri; ei mănâncă icre, caracatițe, melci, raci și toate măruntaiele peștilor, în postul Sf. Petru, [...] și în postul Crăciunului mănâncă pește; și înaintea acestor posturi, au câteva săptămâni în care mireni mănâncă în toate zilele carne înainte și după posturi, se numește harț [...].”⁴⁶

„Drept pâine - relatea Adam Chenot - se servește făina de mei amestecată cu apă și prăjită în spuză; pe aceasta o înlocuiesc uneori cu mămăliga pe care o pregătesc terciuind încet făina de porumb în apă sărată clocotind și mestecând-o cu un bețișor până ajunge potrivit de tare. Această mămăligă o mestecă apoi cu brânză. Rareori au la masă carne, foarte adesea lapte, zăr și coraslă. Obişnuiesc mai ales varză murată, linte, fasole, mazăre, usturoi, ceapă, sfeclă și ulei de in, mai cu seamă în zilele de post ori de ajun [...] Băutura lor cea mai obișnuită este apa [...] nu sunt împotriva vinului și a spirtului, însă sărăcia îi face să bea rar și mai puțin.”⁴⁷

V. Concluzii

Conciliul de la Florența a proclamat unirea în credință și nu în rit. Acest principiu a fost prezent și în textele declarațiilor de unire dintre 1697 și 1700, care au cerut păstrarea neschimbată a ritului, tradiției, calendarului și **Pravilei**. Postul, calendarul și ritul au fost elementele care făceau parte din ansamblul tradiției orientale pe care uniții și-au propus să le apere odată cu

⁴⁶ M. Grancea, *Călători străini prin Principatele dunărene, Transilvania și Banat (1683-1789). Identitate și alteritate*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga,” 2002, p. 229-237.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 231-232.

intrarea lor în Biserica Catolică. Erau elementele care-i particularizau pe români în Transilvania și de care oamenii s-au dovedit a fi foarte atașați.

Așa cum am văzut, printre acuzațiile neuniților privind încălcarea *legii*, la adresa uniților, se regăsesc și cele referitoare la „stricarea posturilor.” Situația implica o condamnare mult mai serioasă decât apăsarea la prima vedere. Era o problemă ce se referea la rit, la tradiție, la domeniul vieții spirituale, care era cel mai de prețuit de către credincioși.⁴⁸

Secol convulsiv și aporetic, aducea românilor și la nivelul postului, a felului și rigorii cu care era ținut, până la jumătatea secolului al XVIII-lea (mai ales perioada episcopatului lui Petru Pavel Aaron și Atanasie Rednic) evidenta dorință de a rămâne legați de Biserica lor (românească) tradițională, de *legea strămoșească*. La mijlocul secolului, mai ales, între acțiunea lui Visarion și cea a lui Sofronie, blăjenii au evitat să modifice ceva, indiferent ce, pentru a nu fi acuzați că aduc *înnoiri*, că strică *legea*. Avem de a face cu o încremenire în tiparele orientale. Era o soluție pentru a demonstra că uniții nu schimbă *legea*, mai ales într-un moment atât de delicat și confuz. Situația se schimbă o dată cu episcopatul lui Grigorie Maior. E vorba mai curând de atitudini decât de realități și fapte. Apăsarea atunci o netă diferență datorată, credem noi, pe de o parte, eșecului înregistrat de Biserica unită în urma mișcărilor conduse de călugării Visarion Sarai și Sofronie, mai ales a asumării acestui eșec și, pe de altă parte, a noii situații confesionale a românilor transilvăneni, din timpul Mariei Tereza, care reînființează Biserica Ortodoxă (1761). Desigur, nu putem omite nici efectele politicii iosefine, cu importantele mutații pe care ea le aduce și la nivel confesional. Diacronia schimbărilor înregistrate în epocă a dus la spargerea monopolului (de Biserică unică pentru românii ardeleni) și ruperea, la nivelul formei exterioare, cum este cea a postului, de rigoarea exclusivistă răsăriteană. Astfel, Grigore Maior, în plină epocă iozefină, impunea o relaxare a regimului de post și acceptarea „bucatelor albe,” chiar în perioada de abstenență.

După practicile și constatările medicale moderne s-a ajuns la concluzia că e nevoie să ai posibilitatea să alegi să-ți schimbi regimul alimentar, pentru

⁴⁸ C. Ghișa, *op. cit.*, p. 257.

a-ți forma o dietă proprie, sănătoasă și astfel apetitul să fie mai bine controlat, iar mâncarea să fie numai ocazional restricționată voluntar.

Finalmente, la o analiză bilanțieră, dincolo de abordarea triumfalistă făcută elitei, a celei care a lăsat opere culturii românești moderne și spiritualității unite, ar trebui să ne raportăm la elita noastră clericală și din perspectiva vieții lor cotidiene, a felului în care și cum s-au adaptat vieții monastice. În mediul blăjean, așa cum rezultă din sursele avute la dispoziție, nu s-a ținut de obicei cont de legătura între faza de realimentarea după perioade de post sau restricție alimentară și vârsta la care se angajau în abțință.

Clericii blăjeni ce au avut șansa instruirii în Europa au trăit în regimul alimentar echilibrat cu carbohidrați și proteine (carne, lapte, ouă etc.) în perioada studiilor în seminariile și școlile catolice, unde s-au deprins cu abțința voluntară, când organismul între 20 și 35 de ani (au existat și alții mai tineri, Petru Maior ajungea la Roma la 14 ani) este cel mai puternic și s-au întors într-un regim alimentar mult mai strict, mai bogat în carbohidrați (cartofi, paste, orez, mămăligă și pâine) la Blaj, în mănăstire, unde abțința era impusă până în epoca lui Grigorie Maior. În viața lor practic, era momentul când cei mai mulți se îndreptau către vârsta de 40 de ani, când organismul reacționează diferit și începe să slăbească (între 40-60 de ani). Nu ar trebui să eludăm realitatea fiziologică a naturii umane cu implicațiile sociale pe care le au vitaminele și rolul acestora în creșterea obezității și a diabetului, cu repercusiuni în manifestările fizice și mentale. Nu cred că ne putem permite, ca istorici, să ometem, atunci când încercăm să înțelegem realitățile noastre spirituale din secolul al XVIII-lea, viața de zi cu zi a principalilor noștri emițători de cultură, care putea fi influențată și de raportul *nutriție - subnutriție*.

Poate așa vom înțelege mai bine și dorința unora, celebre sunt cazurile lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior (care-și motiva cererea de ieșire din călugărie datorită situației generale de „angustia, negotia et curae” care-l apăsau, de „[...] *nunc apud nos atrocissimis fluctibus agitatorum animis [...]*” și de „[...] *periculoso hoc tentationis tempore [...]*”), Gherman Peterlachi, Spiridon Fogarași, de a părăsi ordinul călugăresc, tendință de

altfel încurajată de politica iozefină de a îmbrățișa cariere laice sau civile.⁴⁹ După cum, poate și această perspectivă, ne va putea ajuta să nuanțăm relația între *Școala ardeleană* și episcopul Ioan Bob.⁵⁰

**Between Abstinence and Abundance or Looking for Identity.
Aspects Concerning the Nourishment of the Clergy from Blaj,
During the XVIIIth Century**

Abstract

The food, as well as the hunger and satiation, had a symbolic meaning, both in laic, but especially in religious life. After the XVIIIth century, there were some important changes concerning the appropriate and healthy nourishment: some of the ordinary aliments (wine, beer etc.) were no longer used, because of their profane attributes, while others (tea, cocoa, coffee etc.) were widely used because of their special taste and nutritional qualities.

The basic rules of the Transylvanian church, including those concerning the nourishment, were set by the documents of the religious union from 1700 and soon after; those rules established, in fact, the difference between Romanian Christians and the others.

In order to understand and reveal the clergy rules of eating during the XVIIIth century, we have to consider three types of sources: the list of purchase; narrative documents of the age; the official church law.

⁴⁹ L. Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, p. 77-78.

⁵⁰ D. Dumitran, *Din falsele premise ale unui discurs istoriografic. Raporturile episcopului Ioan Bob cu reprezentanții Școlii ardeleni în 1783-1784*, în vol. *Reconstituiri istorice. Idei, cuvinte, reprezentări*, coord. L. Stanciu, edit. A. M. Roman-Negoi, T. Roșu, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2006, p. 207-213.